

the analysis of the provisions of the Civil Procedure Code of Ukraine, the Economic Procedure Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and examples of judicial practice in recent years on the application of fines and other sanctions to participants who have abused their procedural rights in order to prevent an objective forensic examination, proposals are made to improve the relevant regulatory framework.

It is concluded that combating the abuse of procedural rights in the appointment and conduct of forensic examination, as well as the use of its results in court proceedings has become an urgent need in the context of optimizing the judicial system and achieving its procedural goal. The legislation already has some groundwork for solving this problem, but practice still shows that there are regulatory gaps that the judiciary is trying to address at the recommendation level.

Key words: examination, expert, expert institution, special knowledge, forensic examination, abuse of procedural rights.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.66.04>

УДК 343.98:681.3

Валерій Георгійович Хахановський
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки
Навчально-наукового інституту № 1

ORCID 0000-0001-5676-5641

E-mail: super-hvg@ukr.net

Національна академія внутрішніх справ

ДЕЯКІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ В КРИМІНАЛІСТИЦІ, ЩО УТВОРИЛИСЯ ОСТАННІМ ЧАСОМ В РЕЗУЛЬТАТІ ІНТЕГРАЦІЇ НАУКОВИХ ЗНАТЬ

У статті досліджується питання правомірності та коректності використання в криміналістиці, в процесі розслідування кримінальних правопорушень низки понять і термінів, що утворилися останнім часом в результаті інтеграції наукових знань, а саме: «електронні докази», «цифрові докази», «докази в електронній формі», «електронні відображення», «віртуальні докази», аналізується їх спільне і відмінне, розкривається позиція автора про необхідність розмежування цих понять, висловлюються пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової регламентації таких понять і термінів, а також проведення подальших наукових досліджень в цій сфері, у тому числі – на дисертаційному рівні.

Ключові слова: інтеграція наукових знань, докази, фактичні дані, доказова інформація, криміналістична інформація, криміналістична інформатика, електронні докази, цифрові докази, докази в електронній формі, електронні відображення, документи, віртуальні докази.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження обумовлюється тим, що в результаті інтеграції наукових знань, у сучасних умовах, відбувається взаємопроникнення, взаємозбагачення різних наук, на стику яких виникають нові наукові напрями та окремі науки. Ці процеси не оминули науку криміналістику, яка належить до юридичних наук, але серед них завжди найбільш широко використовувала досягнення, методи та засоби інших наук, зокрема, технічних. Тому останнім часом у сфері криміналістики з'явилася (і цей процес триває) низка понять і термінів, що можна вважати позитивним.

Разом з тим, нормативно-правове забезпечення не завжди встигає за швидким розвитком науки, тому такі терміни та поняття часто по-різному розуміються слідчими, працівниками оперативних підрозділів, експертами-криміналістами тощо. Крім того, іноді виникають питання щодо правомірності та коректності використання у криміналістиці, в процесі розслідування кримінальних правопорушень таких термінів і понять, зокрема поняття «віртуальні докази». Тому в статті висловлено пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової регламентації таких понять і термінів, а також поширення наукових досліджень в цій сфері, у тому числі, на дисертаційному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями термінології криміналістики, її мови, формуванням понятійно-термінологічного апарату займалися у різні часи такі вітчизняні вчені-криміналісти: В. П. Бахін, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченко, Є. Д. Лук'яничков, М. В. Салтєвський, М. Я. Сегай, В. Я. Радецька, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько та інші.

Вчені-криміналісти завжди сприймали появу нових термінів та дефініцій досить обережно. Зокрема, відомий професор В. К. Лисиченко, який прискіпливо підходив до таких питань, в свій час навіть обурювався з приводу використання таких понять, як «доказова інформація», «криміналістична інформація» тощо. На його погляд, можна застосовувати лише терміни, визначені у кримінальному процесуальному законодавстві, а саме: «докази» (у ст. 84 чинного КПК України доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню) та «фактичні дані» [1].

Разом з тим, згодом позиція «метра» змінилася. Адже йдеться про різні категорії: якщо певні поняття врегульовані нормативно-правовими документами, треба дотримуватися «букви закону»; якщо ж поняття вживаються у повсякденному житті, а також у наукових дослідженнях, на наш погляд, тут припустимі певні «ослаблення».

Крім того, у сучасних умовах в процесі взаємодії наук спостерігається їх диференціація (процес виникнення й розвитку у надрах «материнської» науки ідей, теорій та розділів, що у низці випадків можуть набути статусу самостійних теорій, наук чи наукових напрямів) та інтеграція (процес «зв'язування» окремих диференційованих ідей, методів, частин та функцій взаємодіючих наук у єдине ціле). Синтезовані у будь-якій предметній галузі пізнання у сукупності утворюють вже нову галузь знання, нову науку.

Мета дослідження. У статті досліджується питання правомірності та коректності використання в криміналістиці, в процесі розслідування кримінальних правопорушень низки понять і термінів, що утворилися останнім часом в результаті інтеграції наукових знань.

Викладення основного матеріалу. Саме так у надрах криміналістики виникла, зокрема, міждисциплінарна галузь знань – криміналістична інформатика, підмурком якої є дві основи: гуманітарна – у вигляді науки криміналістики та природно-технічна – у вигляді науки інформатики. Формування і розвиток такого роду галузей знання та їх наукового апарату є одним із проявів процесу взаємодії наук, якому властиві як загальнонаукові закономірності, так і специфіка, яка багато в чому визначається природою цих наук [2].

Останнім часом під час розслідування кримінальних правопорушень почали використовувати поняття «електронні (цифрові) докази». Цей термін першими почали застосовувати закордонні правоохоронці, зокрема [3]; [4]; [5]. Це поняття визначають по-різному, тому доречним буде приділити йому певну увагу.

Можна зустріти визначення електронних доказів як тих, що представлені в електронному вигляді. У ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (чинний від 2019.01.01) цифровий доказ (digital evidence) визначений як інформація або дані, збережені або передані в бінарному вигляді, на які можна покладатися як на докази. У цьому ж документі (п. 3.12) наведено поняття ідентифікації цифрових доказів (не плутати з криміналістичною ідентифікацією. – Авт.) як процесу, який охоплює пошук, розпізнавання та документування. Цифрові докази наведено у фізичній та логічній формах: фізична форма вміщує презентацію даних усередині реального приладу; логічна форма потенційних цифрових доказів належить до віртуальної презентації даних усередині приладу. Процес ідентифікації має ідентифікувати носій для збереження цифрових даних та пристрої для оброблення, які можуть містити потенційні цифрові докази [6].

Електронні докази – це докази у кримінальних провадженнях, які можна отримати в електронній формі. Електронні докази отримують за допомогою електронних пристроїв, комп'ютерних носіїв інформації, а також комп'ютерних мереж, у тому числі через мережу Інтернет. Вони стають доступними для сприйняття людиною після обробки засобами комп'ютерної техніки.

Разом із поняттям «електронні докази» (electronic evidence), часто застосовують поняття «цифрові докази» (digital evidence). Оскільки на законодавчому рівні ці поняття ще не окреслені, їх використовують паралельно [7].

Разом з тим, серед доказів (ст. 84), а також речових доказів (ст. 98) чинний КПК України електронних (цифрових) доказів або доказів в електронній формі не передбачає. Але в ст. 99 КПК України зазначається, що документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До документів, зокре-

ма, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні).

Слушну думку з цього приводу, на наш погляд, висловлюють С. С. Чернявський та Ю. Ю. Орлов, пропонуючи такі документи називати електронними відображеннями. Більш того, вони пропонують змінити назву парагр. 4 гл. 4 КПК України замість «Речові докази і документи» на «Речові докази, документи й електронні відображення» [8].

Нині Верховною Радою України розглядається проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів 4004/П від 06.01.2021.

Зокрема, гл. 4 «Докази і доказування» розд. I «Загальні положення» КПК України запропоновано доповнити парагр. 41 «Електронні докази», де у ст. 1001 електронним доказом визначається інформація в електронній (цифровій) формі з відомостями, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

До електронних доказів можуть належати: електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо); віртуальні активи; веб-сайти, веб-сторінки; текстові, мультимедійні та голосові повідомлення; метадані; бази даних; інша інформація в електронній (цифровій) формі.

Отже, науковці і практики слушно використовують поняття «електронні докази», «цифрові докази», «докази в електронній формі», «електронні відображення». Разом з тим, останнім часом з'явилось це одне поняття – «віртуальні докази». Чи є його використання у правовій науці коректним?

Так, словники української мови (Великий тлумачний словник сучасної української мови; словник української мови у 20 томах (або СУМ-20); словник української мови online) визначають поняття «віртуальний» як: такий, що може або має виявлятися за певних умов; можливий, уявний, здатний заступати собою що-небудь; який не має фізичного втілення або відрізняється від реального, наявного, такого, що існує [9]; [10]; [11]. Тому, якщо буквально розуміти, віртуальний доказ – це такий, якого не існує в реальності.

Висновки. Таким чином, розглянуто деякі питання щодо правомірності та коректності використання в криміналістиці, в процесі розслідування кримінальних правопорушень низки понять і термінів, що утворилися останнім часом в результаті інтеграції наукових знань, а саме: «електронні докази», «цифрові докази», «докази в електронній формі», «електронні відображення». Зокрема наголошено, що використання поняття «віртуальні докази» не є достатньо коректним. Висловлено пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової регламентації таких понять і термінів.

Останнім часом вітчизняні законодавці за підтримкою науковців і практиків здійснили важливі шляхи щодо адаптації нормативно-правових документів до Європейських стандартів. Робота у цьому напрямі продовжується, про що, зокрема, свідчить низка законів, де з'являються нові поняття і терміни, одним з яких є поняття «електронні (цифрові) докази». Такі тенденції, у свою чергу, мають сприяти підвищенню рівня боротьби зі злочинністю в нашій державі.

Перелік посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. ст. 8.
2. Хахановський В. Г. Теорія і практика криміналістичної інформатики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 428 с.
3. Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders U.S. Department of Justice Office of Justice Programs 810 Seventh Street N.W. Washington, 2001. URL: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/187736.pdf>
4. Heilik J. Digital Forensic Concepts and Practices, Ottawa HTCIA, July 9, 2013 URL: https://www.heilik.com/docs/HTCIA_HEILIK_Digital_Forensics_Concept.pdf
5. DAC Janet Williams ACPO Good Practice Guide for Digital Evidence Association of Chief Police Officers of England, Wales & Northern Ireland, 2012. URL: <http://www.acpo.police.uk/docu-ments/crime>.
6. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017. Національний стандарт України. Інформаційні технології. Методи захисту. Наставови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів. Чинний від 2019.01.01. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=74978
7. Гуцалюк М. В., Гавловський В. Д., Хахановський В. Г. та ін. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: методичні рекомендації. Київ, 2020. 104 с.
8. Чернявський С. С., Орлов Ю. Ю. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 112-124.

References

1. Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine as of April 13, 2012 No. 4651-VI. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2013. No. 9-10, No. 11-12, No. 13. Art. 8. (in Ukrainian).
2. Khakhanovskyi, V. H. (2011). Theory and practice of forensic informatics: Doctor's thesis of Juridical Sciences: 12.00.09. Kyiv. 428 p. (in Ukrainian).
3. Electronic Crime Scene Investigation: A Guide for First Responders U.S. Department of Justice Office of Justice Programs 810 Seventh Street N.W. Washington, 2001. Retrieved from: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/187736.pdf> (in English).
4. Heilik, J. (2013). Digital Forensic Concepts and Practices, Ottawa HTCIA, July 9. Retrieved from: https://www.heilik.com/docs/HTCIA_HEILIK_Digital_Forensics_Concepts.pdf. (in English).
5. DAC Janet Williams ACPO Good Practice Guide for Digital Evidence Association of Chief Police Officers of England, Wales & Northern Ireland, 2012. Retrieved from: <http://www.acpo.police.uk/documents/crime>. (in English).
6. DSTU ISO/IEC 27037:2017. National standard of Ukraine. Information Technology. Methods of protection. Guidelines for the identification, collection, obtaining and storage of digital evidence. Valid from 2019.01.01 Retrieved from: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=74978 (in Ukrainian).
7. Hutsaliuk, M. V., Havlovskyi, V. D., Khakhanovskyi, V. H. et al. (2020). The use of electronic (digital) evidence in criminal proceedings: methodological recommendations. Kyiv. 104 p. (in Ukrainian).
8. Cherniavskyi, S. S., Orlov, Yu. Yu. (2017). Electronic reflection as a source of evidence in criminal proceedings. *Bulletin of criminal proceedings*. No. 2. P. 112-124. (in Ukrainian).

9. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2005. 1728 с.

10. Словник української мови: у 20 т. Київ, 2010.

11. Словник української мови online. томи 1-11. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=140240&page=478>

9. Busel, V. T. (Ed.) (2005). Comprehensive explanatory dictionary of the modern Ukrainian language. Kyiv; Irpin. 1728 p. (in Ukrainian).

10. Dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes. Kyiv. 2010. (in Ukrainian).

11. Dictionary of the Ukrainian language online. Volumes 1-11. Retrieved from: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=140240&page=478>. (in Ukrainian).

НЕКОТОРЫЕ ТЕРМИНЫ И ПОНЯТИЯ В КРИМИНАЛИСТИКЕ, КОТОРЫЕ ПОЯВИЛИСЬ В ПОСЛЕДНЕЕ ВРЕМЯ В РЕЗУЛЬТАТЕ ИНТЕГРАЦИИ НАУЧНЫХ ЗНАНИЙ

В. Г. Хахановский

В статье исследуется вопрос о правомерности и корректности использования в криминалистике, в процессе расследования уголовных правонарушений ряда понятий и терминов, образовавшихся в последнее время в процессе интеграции научных знаний, а именно: «электронные доказательства», «цифровые доказательства», «доказательства в электронной форме», «электронные отображения», «виртуальные доказательства», анализируется их общее и отличия, раскрывается позиция автора о необходимости разграничения этих понятий, высказываются предложения по совершенствованию нормативно-правовой регламентации таких понятий и терминов, а также проведения дальнейших научных исследований в этой сфере, в том числе – на диссертационном уровне.

Ключевые слова: интеграция научных знаний, доказательства, фактические данные, доказательная информация, криминалистическая информация, криминалистическая информатика, электронные доказательства, цифровые доказательства, доказательства в электронной форме, электронные отображения, документы, виртуальные доказательства.

SOME TERMS AND CONCEPTS IN FORENSIC SCIENCE THAT HAVE APPEARED RECENTLY BECAUSE OF THE INTEGRATION OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE

V. Khakhanovskyi

The article deals with the issue of the legality and correctness of the use in forensics, in the process of investigating criminal offenses of a number of concepts and terms that have recently formed in the process of integrating scientific knowledge, namely: “electronic evidence”, “digital evidence”, “evidence in electronic form”, “electronic displays”, “virtual evidence”. Its common and differences are analyzed, the author’s position on the need to differentiate these concepts is revealed, proposals are made to improve the legal regulation of such

concepts and terms, as well as to conduct further scientific research in this area, including at the dissertation level.

Keywords: integration of scientific knowledge, evidence, factual data, evidential information, forensic information, forensic informatics, electronic evidence, digital evidence, evidence in electronic form, electronic displays, documents, virtual evidence.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.05>

УДК 343.148

Михаил Григорьевич Щербаковский
доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедрой уголовного процесса,
криминалистики и экспертологии

ORCID 0000-0002-8413-9311

E-mail: shcherbakovskyi@gmail.com

Харьковский национальный университет внутренних дел

СТАНДАРТЫ ДОПУСТИМОСТИ РЕЗУЛЬТАТОВ ЭКСПЕРТНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В СУДОПРОИЗВОДСТВЕ США И УКРАИНЫ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Рассмотрены используемые в судах США стандарты Фрая, Добера, Федеральные правила доказывания определения допустимости результатов экспертиз, обговариваются их положительные стороны и недостатки. Проведен сравнительный анализ американских стандартов и украинской уголовно-процессуальной доктрины, в ходе которого отмечены совпадения и отличия в подходах по установлению допустимости экспертных исследований.

Ключевые слова: судебная экспертиза, показания эксперта, допустимость, достоверность, стандарты США, уголовный процесс Украины.

Постановка проблемы. В обеспечении конституционно провозглашенного принципа защиты государством прав и свобод человека основную роль играет справедливое и беспристрастное судопроизводство. С учетом вектора движения Украины на сотрудничество и интеграцию с международным сообществом существенное значение приобретает анализ особенностей регламентации такого важного института судопроизводства как судебная экспертиза, их сопоставление с украинским законодательством и определение возможности использования в отечественной правоприменительной практике. Отметим, что эффективному развитию интеграционного процесса в области судебной экспертизы разных стран мира способствует накопленный опыт нормативно-правового регулирования судебно-экспертной деятельности, внедрение